

רקע תיאורי

התפתחות היסטורית

בתקופת המנדט, בעת ההתיישבות היהודית בארץ ישראל, היה משק החלב אלמנט מרכזי בהתבססות של המשק המעורב וביצירה של קשר בין המערכת העירונית ובין המערכת החקלאית. באותם שנים התפתח ענף הרפת ומשק החלב כענף כלכלי. ולפרה החולבת החל להיות תפקיד של ממש במשק הישראלי אולם זה היה קטן יחסית באותה התקופה. באותם ימים היו בארץ עדרי בקר שהיו רועות מרעה טבעי, הן היו קטנות וכחושות וכן יצרו תוצרי חלב קטנים מאוד. לא היה גידול יעיל של בקר ולא של ייצור חלב. הארץ הייתה מורגלת למחסור בחלב והיה שימוש גם בחלב עזים ובחלב גמלים, מהם גם היו מייצרים גבינות ומוצרי חלב למיניהם. שינועו של החלב ממקום למקום היה אתגר של ממש בעיקר בשל קשיי תעבורה ובשל תנאי מזג האוויר שגרמו לו להחמיץ במהירות. החלב באותם ימים לא היה מצרך קבוע בעבור המשפחות (שביט וגלעדי, תשמ"א).

המחסור בחלב הביא להתפתחות טבעית של מה שכונה באותם ימים "המשביר המרכזי". מדובר היה במחלקה חקלאית שהתפתחה תוך מספר שנים להיות חברת תנובה אשר הייתה מארגנת מרכזית של 13 משקים חקלאיים. ארגון המשקים הללו למכירה מרוכזת של חלב גולמי הביא להתפתחות של משק החלב ולגידולו. החלב היה נמכר אצל חלבן עם עגלה אשר עובר ברחבי העיר ומצלצל בפעמוניו (סלע, שנה).

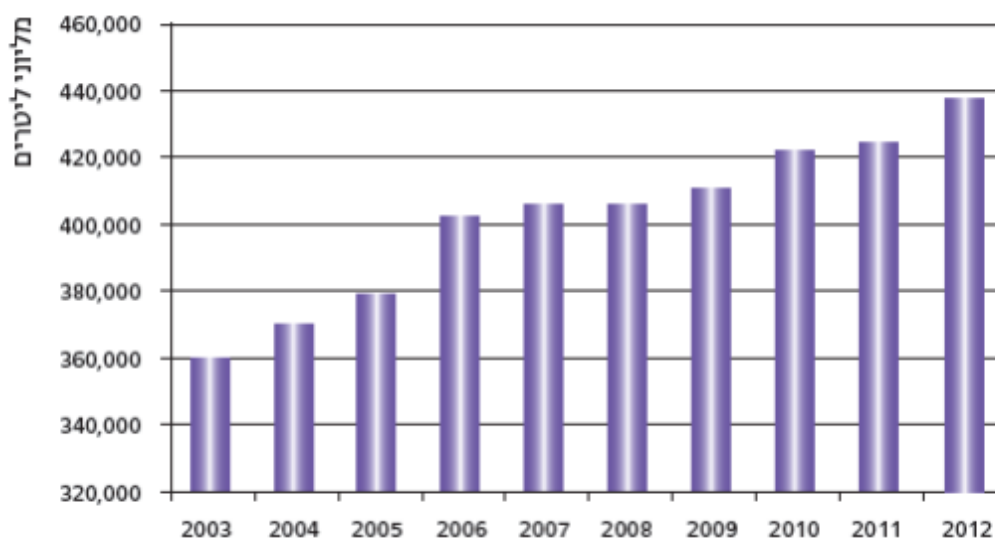
עם השנים החלו מתיישבים אמריקנים וטמפלרים לייבא לישראל פרות אירופאיות אשר ייצרו חלב בעיקר לטובת המשפחות אשר ייבאו אותן. חקלאיים שונים גידלו פרות במשקיהן אולם אלו לא היו רפתות מתקדמות ומניבות כמו הרפתות אשר היו באירופה באותם ימים. עסקן ציוני הולנדי (קאן קאן) היה מתגורר בישראל וגורס באוזני מובילי הדעה כי יש לפתח ולטפח את משק החלב בארץ ולתכנן אותו כראוי. הוא ציין כי רפת פרטית אחת לא תוכל להחזיק את עצמה ותאר כיצד ההוצאות יעלו על ההכנסות אולם הוא תאר ענף רפת כללי משקי אשר יכול להתפתח בצורה מתוכננת וטובה ואולם עד לשנות ה-30 המשיכו להתפתח רק רפתות מקומיות ופרטיות אשר סיפקו חלב למשפחות הרפת ולכל היותר לעיר הסמוכה. לקח קצת זמן עד שרעיון המשק המעורב האינטנסיבי קיבל דחיפה והתקדם ואט אט החלו המשקים לתפוס את מקומם המרכזי בהתיישבות החקלאית. הצמיחה של משק הרפתות המשיכה ולקראת קום המדינה הגיעה ההכנסה מהרפתות ל כ-40% ברוטו מההכנסה הכללית של ענפי המשק החקלאיים בישראל. מספר הפרות גדל בצורה הדרגתית וקבועה ואיתו גדלה גם כמות החלב אשר סופקה לערים השונות בישראל. בשנת 1933 סיפקה הרפת הישראלית כ-33 מיליון ליטרים של חלב בשנה ובשנת 1945 סיפקה הרפת כבר 68.5 מיליון ליטרים של חלב. משק החלב הפך באותם ימים לענף מרכזי של ההתיישבות היהודית בארץ ישראל והוא היווה כ-40% מין התוצרת החקלאית. הרצון הלאומי לשפר ולגדל את משק החלב גדל ולא רק שהענף נהנה מהעדר תחרות הוא אף זכה לעידוד מיוחד בדמות סיוע ברכישת קרקעות, בסיוע במימון ובמתן הלוואות ארוכות טווח, בסיוע מקצועי ללא עלות ועוד (שביט וגלעדי, תשמ"א).

כיום, משק החלב בישראל מתוכנן בצורה מוקדמת המבוססת על מספר חוקים. מכסות הייצור של החלב במשק מחולקות בצורה מסודרת דרך ועדה מיוחדת הממונה על ידי הרגולטור וכן ישנו מחיק מטרה קבוע אשר בו נרכש חלב מהיצרנים. משק החלב בישראל פעיל ומפותח מאוד וכיום, כמעט ואין

ייבוא של מוצרי חלב לישראל ועיקר המוצרים הם פרי ייצור מקומי. בשנת 2017 היה ייבוא מוצרי החלב לישראל כ-19% בלבד מכלל הייצור המקומי ושימש בעיקר את תעשיית השוקולד והגלידות (שם, 2018).

ניתוח של ענפים

ענף החלב בישראל הוא ענף אשר יש בו תכנון מרכזי וכן פיקוח הדוק ואלו החלו כבר עם קום המדינה. מועצת החלב, היא הגורם המרכזי נושא זה והיא משפיעה על הענף דרך שורה של כללים מפקחים אשר מבוססים על חוקים רלוונטיים. משקי הבית בישראל צורכים חלב בצורה שוטפת כאשר ההוצאה החודשית הממוצעת למשפחה בישראל בעבור חלב ומוצריו היא 280 ש"ח בחודש. ענף החלב בישראל נחשב לענף ריכוזי מאוד כאשר ישנן שלוש מחלבות גדולות אשר שולטות ב-90% משוק החלב. צריכת החלב בישראל מצויה במגמת עלייה כך שבשנת 2003 נצרכו בארץ כ-360 מיליון ליטרים של חלב ובשנת 2012 נצרכו כ-440 מיליון ליטרים (מילרד, 2013):

ענף החלב בישראל החל להתפתח שנים רבות אחרי שענף החלב באירופה התפתח. הרפורמות הרבות אשר חלו באירופה בענף משק החלב הביאו להתפתחויות נוספות בו. עד תחילת שנות ה-80 היה נהוג באירופה להחיל מחיר התערבות. מחיר זה קבע מחיר לרכישה של חמאה ואבקת חלב לצורך אחסון ומכירה עתידית על ידי המדינה לקראת אמצע עשור זה הוחל מנגנון מכסות והורדו מחירי ההתערבות בכדי לעודד ייצוא של חלב. בתחילת שנות ה-90 החלו באירופה לעודד ולתמוך בחקלאים בצורה ישירה ולקראת סוף שנות ה-90 דנו בכנסת על ביטול מנגנון המכסות, באותה תקופה אף הורד מחיר ההתערבות ב-15%. בשנת 2003 הורד מחיר ההתערבות בעוד 10% ובשנת 2008 הוחל מנגנון נחיתה רכה אשר פעל להגדלת המכסות באחוז אחד בכל שנה. בשנת 2012 הגדילה המדינה את כוחם של הרפתנים אל מול מחלבות הענק בכך שהיא הגדילה את גודל הקואופרציות ל-33% מסך הייצור בכל מדינה או ל-3.5% מכל הייצור באירופה. בשנת 2013 סך